

Aneta Pająk-Kozub^{a)}

O poszukiwaniu prawa właściwego dla testamentów wspólnych w polskim prawie prywatnym międzynarodowym

Abstract: The article contains an analysis of the conflict-of-law problem of joint will from the perspective of private international law applied by Polish courts. Due to the recent amendment of the conflict-of-law rules applicable to inheritance matters caused by the application of Regulation (EU) No. 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012, considerations are made both against the background of the former and current legal status, taking into account the intertemporal aspects. The substantive law of inheritance of individual states presents a different approach to the issue of the acceptability of a joint will. Therefore, proper determination of the law applicable to its assessment takes on a significant practical meaning.

An introduction to the principal considerations is the analysis of sources of international private law applied by Polish courts in relation to inheritance matters.

Further considerations were devoted to the law applicable to joint will according to the Act of 4 February 2011 — Private international law and the Regulation (EU) No. 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012. The issue of the admissibility of drawing up a joint will (as belonging to the scope of form) was delimited from issues related to its revocation and the consequences of distributions contained in such a testament. Attention was also paid to the qualification of certain forms of the joint will as agreement as to succession within the meaning of the Regulation (EU) No. 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012.

Keywords: joint will, joint wills, conflict-of-law, acceptability, intertemporal aspects, scope of form, sources of international private law, Regulation (EU) No. 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012, Act of 4 February 2011 — Private international law, drawing up, revocation, agreement as to succession

^{a)} Mgr, doktorantka w Katedrze Prawa Cywilnego i Prywatnego Międzynarodowego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

1. Uwagi wstępne

Otwarcie granic w ramach Unii Europejskiej, swoboda przemieszczania i osiedlania się, zasada otwartego rynku pracy i przepływu kapitału, to czynniki sprzyjające powstawaniu sytuacji powiązanych z więcej niż jednym obszarem prawnym. W wyniku procesów migracyjnych w niektórych państwach Unii mieszka wielu obywateli innych państw członkowskich. Nadto wielu obywateli Unii ma konta bankowe za granicą oraz nabywa nieruchomości w innych państwach członkowskich. Należy się spodziewać, że zjawiska te, dotyczące także polskich obywateli, będą postępować¹. Nieuchronnie mają one istotne znaczenie dla kwestii związanych z dziedziczeniem. Na terenie Unii Europejskiej około pół miliona spraw rocznie to sprawy dziedziczenia transgranicznego². W sprawach, które dotyczą stosunków prawnych z elementem obcym, konieczne staje się poszukiwanie prawa właściwego dla jego oceny. Ustalenie, jakiemu prawu właściwemu podlega sprawa spadkowa *in concreto*, oraz który organ winien rozstrzygnąć dotyczący jej spór, może narażać nie lada trudności.

W ostatnich latach sędziowie, notariusze i inne organy stosujące prawo niejednokrotnie stają wobec konieczności ustalania prawa właściwego do oceny oświadczeń woli *mortis causa*, w tym do oceny testamentów wspólnych. W sprawach spadkowych rozstrzyganych w Polsce pojawia się problematyka testamentów wspólnych sporządzanych za granicą. Nierzadko w ten sposób składa oświadczenie woli *mortis causa* osoba mająca polskie obywatelstwo wraz z obywatelem innego państwa. Nietrudno wyobrazić sobie także sytuację, w której obywatel Polski, będący właścicielem nieruchomości położonej w państwie obcym, sporządza testament wspólny. Poszukiwanie prawa właściwego dla testamentów wspólnych nie zawsze jest zadaniem prostym, między innymi z uwagi na występujące różnice dotyczące tej instytucji w prawach merytorycznych poszczególnych państw³.

Pojęcia „testament wspólny” (*joint wills*, *sowmiestnyje zawieszczanija*, *testaments conjonctifs*, *gemeinschaftliche Testamente*, *testamenti congiun-*

¹ J. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. Pazdan. Warszawa 2015, s. 668.

² Jak wynika ze statystyki Rady Unii Europejskiej, z około 4,5 mln spadków ustalanych corocznie w Unii Europejskiej nawet ponad 10% dotyczy dziedziczenia transgranicznego, a ich szacunkowa wartość to aż 120 mld euro; por. K.A. Dadańska, K. Kubasik: *Forma rozrządzeń na wypadek śmierci po wejściu w życie Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/12 z dnia 4 lipca 2012 roku*. W: „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego”. T. 15. Red. M. Pazdan. Katowice 2014, s. 21.

³ Por. J. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C..., s. 666—667.

tivi) używa się powszechnie na oznaczenie dwóch lub więcej testamentów, połączonych z sobą przez specyficzne łączne sporządzenie. Według przeważającego stanowiska przedstawicieli polskiej doktryny, testament wspólny polega na połączeniu dwu lub więcej testamentów w jednym dokumencie (mającym charakter testamentu)⁴.

Testamenty połączone we wspólnym dokumencie nie tracą charakteru jednostronnych czynności prawnych. Testament wspólny występuje pod mylącą nazwą w liczbie pojedynczej, gdy tymczasem w istocie są to dwa testamenty (dwie czynności prawne jednostronne), a połączenie kilku testamentów w jednym dokumencie jest zazwyczaj wynikiem uprzedniego porozumienia testatorów co do treści czynionych rozrządzeń. Jak słusznie zauważył G. Kegel, „spadkodawcy nie testują wspólnie, by zaszczerdzić papier”⁵.

Można rzec, że testament wspólny bliski jest umowie dziedziczenia. Przy jego powstaniu bowiem współdziałają co najmniej dwie osoby, które wyraziły zgodę na dokonanie tej czynności i porozumiały się co do treści swych rozrządzeń testamentowych (zazwyczaj z sobą powiązanych). W niektórych systemach prawnych testament wspólny w tak dużym stopniu przypomina umowę dziedziczenia⁶, że może nawet pojawić się wątpliwość, czy należy go jeszcze obejmować pojęciem „testament”, czy też tworzy on już odrębną kategorię pomiędzy testamentem a umową dziedziczenia⁷.

⁴ W konsekwencji zwolennicy tego poglądu przyjmują, że zakaz testamentów wspólnych z art. 942 k.c. dotyczy tylko testamentów pisemnych (art. 949—951, art. 953 k.c.), nie dotyczy zaś testamentu ustnego (art. 952 k.c.). Ze stanowiskiem tym konkuruje koncepcja, zgodnie z którą rozstrzygającym kryterium jest wspólność (jedność, jednolitość) aktu (czynności) testowania, mogąca przejawiać się w różny sposób, a zatem nie tylko przez sporządzenie jednego wspólnego testamentu. Zob. J. Gwiazdomorski: *Wykładnia przepisów o testamencie na tle uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego*. „Nowe Prawo” 1973, s. 830 i nast.; por. także K. Przybyłowski: *Niedopuszczalność testamentów wspólnych*. „Studia Cywilistyczne” 1963, s. 4, 5, przyp. 7—10. Zwolennicy tej koncepcji uznają, że zakaz z art. 942 k.c. dotyczy zarówno testamentów wspólnych pisemnych, jak i ustnych. Na tle polskiego Kodeksu cywilnego bardziej zasadne wydaje się stanowisko pierwsze; por. M. Niedośpiał: *Testament w polskim prawie cywilnym. Zagadnienia ogólne*. Bielsko-Biała 1999, s. 19.

⁵ G. Kegel: *Zur Bindung and as gemeinschaftliche Testament im deutschen internationalen Privatrecht*. In: *Festschrift Hermann Jahrreiss*. Köln—Berlin—Bonn—München 1964, s. 148.

⁶ Wspomniane zbliżenie występuje zwłaszcza w k.c. niemieckim, który w obu instytucjach w podobny sposób ogranicza swobodę jednostronnego odwołania i niejednokrotnie wprowadza działanie tych samych reguł (por. zwłaszcza § 2271 BGB). Szczególnie testament wspólny korespektywny zbliża się w k.c. niemieckim tak bardzo do umowy dziedziczenia, że określa się go wprost odrębną odmianą tej umowy.

⁷ K. Przybyłowski: *Niedopuszczalność testamentów...*, s. 6.

Połączenie dwóch lub więcej testamentów w jednym dokumencie jest zazwyczaj wyrazem powiązań wewnętrznych łączących te testamenty. W zależności od treści rozrządzeń dokonanych przez każdego z testatorów i od wzajemnego powiązania każdego z testamentów wyróżnia się kilka rodzajów testamentów wspólnych. Testamenty wspólne (jak i oddzielne) mogą być testamentami wzajemnymi bądź niewzajemnymi, korespektywnymi bądź niekorespektywnymi⁸.

Instytucja testamentów wspólnych nie jest jednakowo traktowana w poszczególnych systemach prawnych. Poszczególne systemy prawne bowiem rozmaicie odnoszą się zarówno do testamentów wspólnych, jak i umów dziedziczenia⁹. W zakresie dopuszczalności testamentów wspólnych wyróżnić można trzy stanowiska. Według stanowiska pierwszego, testamenty wspólne są dopuszczalne bez ograniczeń. Takie podejście występuje w systemach *common law*. Zgodnie ze stanowiskiem drugim, testamenty wspólne są dopuszczalne w ograniczonym zakresie (np. tylko między małżonkami — w Niemczech i na Malcie, lub nadto narzeczonymi — w Austrii). Z kolei w świetle stanowiska trzeciego, dominującego w systemach prawnych Europy kontynentalnej, testamenty wspólne są bezwzględnie niedopuszczalne (np. w systemach: francuskim, belgijskim, luksemburskim, holenderskim, włoskim, portugalskim, greckim czy rosyjskim)¹⁰. W literaturze przyjmuje się, że testamenty wspólne, chociaż są zakazane w niektórych systemach prawnych, nie powinny być w tych państwach uznawane za sprzeczne z porządkiem publicznym¹¹.

Również w polskim prawie spadkowym testamenty wspólne są niedopuszczalne¹². Zgodnie z treścią art. 942 k.c., „Testament może zawierać rozrządzenia tylko jednego spadkodawcy”¹³. Należy zgodzić się z przed-

⁸ Por. M. Niedośpiał: *Swoboda testowania*. Bielsko-Biała 2004, s. 134—136.

⁹ Por. J. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C..., s. 667.

¹⁰ Por. K. Osajda: *Testamenty wspólne*. Warszawa 2005, s. 18—19.

¹¹ A. Wysocka-Bar: *Wybór prawa w międzynarodowym prawie spadkowym*. Warszawa 2013, rozdział 8.2.2, Lex Delta.

¹² Tak według powszechnie przyjmowanego stanowiska; zamiast wielu zob.: M. Pazdan, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*. Red. K. Pietrzykowski. Wyd. 7. Warszawa 2013, s. 827; S. Wójcik, F. Zoll, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 10: *Prawo spadkowe*. Red. B. Kordasiewicz. Wyd. 2. Warszawa 2013, s. 320; E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*. T. 4: *Spadki*. Red. J. Gudowski. Wyd. 1. Warszawa 2013, s. 110; K. Osajda, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*. T. 3: *Spadki*. Red. K. Osajda. Warszawa 2013, s. 268.

¹³ Testamenty wspólne na ziemiach polskich przed unifikacją prawa cywilnego były dopuszczalne między małżonkami i narzeczonymi według prawa cywilnego austriackiego, między małżonkami według prawa niemieckiego, całkowicie niedopuszczalne zaś według Kodeksu Napoleona oraz Zводу praw Imperium Rosyjskiego T. 10, cz. 1. W wyniku działań unifikacyjnych podjętych po zakończeniu drugiej wojny światowej przyjęto

stawicielami polskiej doktryny wyrażającymi postulaty wprowadzenia *de lege ferenda* dopuszczalności testamentów wspólnych wobec małżonków (na wzór prawa niemieckiego)¹⁴.

Jak wspomniano na wstępie, obecnie do aktualnych zagadnień prawa spadkowego, w związku z międzynarodowym ruchem osobowym, trzeba zaliczyć kwestię poszukiwania prawa właściwego do oceny oświadczeń woli *mortis causa*. Celem niniejszego opracowania jest analiza instytucji testamentów wspólnych w ujęciu kolizyjnoprawnym. Ustalenia wymaga w szczególności: jakie prawo rozstrzyga o dopuszczalności połączenia kilku testamentów w jednym dokumencie, jakie prawo jest właściwe dla oceny związanych z tym następstw (ograniczenia odwołalności tak połączonych testamentów i ich wzajemnego uzależnienia) oraz jakie prawo jest właściwe dla oceny skutków prawnosпадkowych zamieszczonych w nich rozrządzeń. Realizację tego celu musi poprzedzić analiza krajowych i międzynarodowych źródeł polskiego kolizyjnego prawa spadkowego.

2. Źródła polskiego kolizyjnego prawa spadkowego i ich wzajemny stosunek

Do niedawna prawo prywatne międzynarodowe stanowiło składnik prawa wewnętrznego każdego państwa (o genezie krajowej, tj. ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym), uzupełnionego konwencjami międzynarodowymi. Obecnie w prawie prywatnym międzynarodowym państw członkowskich Unii Europejskiej, z uwagi na pochodzenie norm prawa prywatnego międzynarodowego od odpowiednio europejskiego bądź krajowego prawodawcy, należy wyróżnić europejskie i krajowe prawo prywatne międzynarodowe. Do źródeł prawa prywatnego międzynarodowego państw Unii Europejskiej należy zatem zaliczyć: akty prawa Unii Europejskiej (przede wszystkim rozporządzenia¹⁵), krajowe ustawy

dekret z 8 października 1946 r. — Prawo spadkowe. Dz.U. nr 60, poz. 328 ze zm. Znalazł się w nim art. 74 w brzmieniu identycznym z obecnie obowiązującym art. 942 k.c.; por. K. Przybyłowski: *Niedopuszczalność testamentów...*, s. 3.

¹⁴ Zob.: M. Pazdan, w: *Zielona księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej*. Red. Z. Radwański. Warszawa 2006, s. 191—192; W. Kłyta: *Testamenty wspólne*. „Rejent” 2006, nr 2, s. 117; J. Biernat: *Testament wspólny „de lege ferenda”*. W: *50 lat kodeksu cywilnego. Perspektywy rekodyfikacji*. Red. P. Stec, M. Załucki. Warszawa 2015, Lex Omega.

¹⁵ W zakresie prawa spadkowego: rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) z dnia 4 lipca 2012 r. nr 650/2012 w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uzna-

o prawie prywatnym międzynarodowym (odrębne ustawy¹⁶ bądź regulacje objęte kodeksami cywilnymi¹⁷) oraz liczne konwencje (bilateralne¹⁸ i multilateralne¹⁹). Taki stan prawny istnieje również w Polsce.

Wśród źródeł krajowego polskiego prawa prywatnego międzynarodowego na plan pierwszy wysuwa się ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym uchwalona przez Sejm dnia 4 lutego 2011 r.²⁰ [dalej: ustawa z 2011 r.]. Weszła ona w życie 16 maja 2011 r., zastępując tym samym ustawę z dnia 12 listopada 1965 r.²¹, którą poprzedziła ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r.²² Artykuły 64–66 ustawy z 2011 r. regulujące prawo właściwe dla spraw spadkowych, na mocy art. 8 ustawy z dnia 24 lipca 2015 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania cywilnego, ustawy — Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw²³, zostały uchylone w dniu 17 sierpnia 2015 r. Należy jednakże podkreślić, że stosuje się je nadal do spadków otwartych przed dniem 17 sierpnia 2015 r.

Natomiast spośród aktów prawa międzynarodowego (konwencyjnego), których Polska jest stroną, wymienić należy Konwencję haską z dnia 5 października 1961 r. dotyczącą kolizji praw w przedmiocie formy rozrządzeń testamentowych [dalej: konwencja haska]. Konwencja ta zaczęła obowiązywać 5 stycznia 1964 r. Polska przystąpiła do niej w 1969 r.²⁴

wania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego.

¹⁶ Np. szwajcarska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym z dnia 18 grudnia 1987 r.

¹⁷ Np. holenderski kodeks cywilny z dnia 1 stycznia 1992 r.; księga 10. obejmuje prawo prywatne międzynarodowe.

¹⁸ Np. bilateralne konwencje o pomocy prawnej podpisane przez Polskę z Węgrami, b. Jugosławią, Austrią, Kubą, Libią, KRL-D, Białorusią, Estonią, Litwą, Łotwą, Rosją, Rumunią, Ukrainą, Wietnamem, b. Czechosłowacją i Bułgarią.

¹⁹ Np.: Konwencja haska z dnia 5 października 1961 r. dotycząca kolizji praw w przedmiocie formy rozrządzeń testamentowych, której stronami są m.in. państwa członkowskie UE, z wyjątkiem Włoch i Portugalii; Konwencja waszyngtońska z dnia 26 października 1973 r. o ujednoliceniu prawa (merytorycznego) regulującego formę testamentu, którą ratyfikowały Belgia, Francja, Irlandia, Portugalia i Włochy; Konwencja bazylejska z dnia 16 maja 1972 r. dotycząca wprowadzenia systemu rejestracji testamentów, która obowiązuje w stosunkach pomiędzy Belgią, Hiszpanią, Francją, Włochami, Luksemburgiem i Niderlandami.

²⁰ Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. — Prawo prywatne międzynarodowe. Dz.U. nr 80, poz. 432.

²¹ Ustawa z dnia 12 listopada 1965 r. — Prawo prywatne międzynarodowe. Dz.U. 1965, nr 46, poz. 290.

²² Ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych. Dz.U. 1926, nr 101, poz. 581.

²³ Dz.U. 2015, poz. 1137.

²⁴ Aktualną listę państw konwencyjnych zob. <https://www.hcch.net/>.

Zgodnie z uchylonym w dniu 17 sierpnia 2015 r., ale znajdującym zastosowanie do spadków otwartych przed tym dniem, art. 66 ustawy z 2011 r., prawo właściwe do oceny formy testamentu (i innych rozrządzeń na wypadek śmierci) i jego odwołania określają właśnie postanowienia konwencji haskiej. Trzeba zauważyć, że nie wszystkie państwa Unii Europejskiej są stronami tej konwencji²⁵. Polska jest także stroną licznych konwencji bilateralnych²⁶.

Niezwykle istotnym krokiem na drodze ku jednolitemu europejskiemu kolizyjnemu prawu spadkowemu²⁷ było przyjęcie dnia 4 lipca 2012 r. rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego²⁸ [dalej: rozporządzenie spadkowe]. Rozporządzenie to weszło w życie już 16 sierpnia 2012 r., jednak rozpoczęcie jego stosowania w całości wyznaczono dopiero na dzień 17 sierpnia 2015 r. Wymienione rozporządzenie to kolejny element europejskiego prawa prywatnego międzynarodowego, stanowiący efekt końcowy trwającej od kilku lat dyskusji dotyczącej potrzeby stworzenia europejskiego prawa spadkowego²⁹.

²⁵ J. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C..., s. 665.

²⁶ Można napotkać wśród nich dwa rozwiązania. Zgodnie z pierwszym z nich, właściwe w sprawach spadkowych jest prawo państwa, którego obywatelem był spadkodawca w chwili śmierci (właściwość *legis patriae*). Rozwiązanie takie przyjęto w konwencji Polski z: Węgrami, b. Jugosławią, Austrią, Kubą, Libią i Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną. Zgodnie z drugim rozwiązaniem, jedynie dziedziczenie ruchomości podlega prawu państwa (strony konwencji), którego obywatelem był spadkodawca w chwili śmierci. Dziedziczenie nieruchomości należy zaś oceniać według prawa państwa (strony konwencji), na obszarze którego nieruchomości są położone (właściwość *legis rei sitae*). Takie rozwiązanie przyjęto w konwencjach Polski z: Białorusią, Estonią, Litwą, Łotwą, Rosją, Rumunią, Ukrainą, Wietnamem, b. Czechosłowacją i Bułgarią. Większość wymienionych konwencji zawiera nadto normy określające prawo właściwe dla rozmaitych kwestii szczegółowych (rozrządzeń ostatniej woli, dziedziczenia państwa i innych). Normy kolizyjne dotyczące testamentów, a niekiedy także innych rozrządzeń *mortis causa*, zawierają niektóre bilateralne konwencje o pomocy prawnej, podpisane przez Polskę z: Rosją, Węgrami, b. Jugosławią, Bułgarią, Rumunią, Austrią, Kubą, Libią, Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną, b. Czechosłowacją, Białorusią, Litwą, Łotwą, Estonią, Ukrainą i Wietnamem; por. J. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C..., s. 674—675.

²⁷ Zob. J. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C..., s. 664 i nast.

²⁸ Bruksela, 14 października 2009 r. KOM (2009) 154 — wersja ostateczna. 2009/0157 (COD).

²⁹ M. Orecki: *Jurysdykcja, prawo właściwe oraz uznawanie i wykonywanie orzeczeń w sprawach spadkowych w świetle rozporządzenia (UE) nr 650/2012 z 4 lipca 2012 r.* „Przegląd Sądowy” [dalej: PS] 2013, nr 1, s. 79—80.

Pojawia się zatem pytanie, jaki jest stosunek rozporządzenia spadkowego do norm kolizyjnych przyjętych w ustawie z 2011 r. Otóż rozporządzenie to w państwach członkowskich Unii (z wyłączeniem Zjednoczonego Królestwa i Irlandii oraz Danii) ma pierwszeństwo przed krajowymi regulacjami kolizyjnymi prawa spadkowego. W myśl art. 83 ust. 1 rozporządzenia spadkowego rozporządzenie stosuje się do dziedziczenia po osobach zmarłych w dniu lub po dniu 17 sierpnia 2015 r.

Reguła wyrażona w art. 83 ust. 1 rozporządzenia spadkowego oznacza, że od chwili rozpoczęcia jego stosowania w Polsce wyłączone jest stosowanie art. 64–66 ustawy z 2011 r. do dziedziczenia po osobach zmarłych w dniu lub po dniu 17 sierpnia 2015 r. Natomiast do dziedziczenia po osobach zmarłych przed tą datą przepisy ustawy z 2011 r. nadal są stosowane. Znalazło to odzwierciedlenie we wspomnianej już nowelizacji ustawy z 2011 r. W dniu 17 sierpnia 2015 r. uchylono art. 64–66 ustawy z 2011 r. oraz dodano art. 66a w brzmieniu: „Prawo właściwe dla spraw spadkowych określa rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego”³⁰. Polski ustawodawca wyraźnie postanowił, że art. 66a ustawy z 2011 r. nie stosuje się do spadków otwartych przed dniem 17 sierpnia 2015 r.³¹

Zgodnie z zasadą wprowadzoną art. 83 ust. 3 rozporządzenia spadkowego, rozrządzenie na wypadek śmierci dokonane przed dniem 17 sierpnia 2015 r. jest dopuszczalne i ważne materialnie oraz formalnie, jeśli spełnia warunki określone w rozdziale III lub jeżeli jest ono dopuszczalne i ważne materialnie oraz formalnie na podstawie przepisów prawa prywatnego międzynarodowego, które obowiązywały w chwili dokonania rozrządzenia w państwie, w którym zmarły miał miejsce zwykłego pobytu, lub w którymkolwiek z państw, którego obywatelstwo posiadał, lub w państwie członkowskim organu rozpatrującego sprawę spadkową.

Nadto, zgodnie z treścią art. 75 ust. 2 rozporządzenia spadkowego, rozporządzenie ma pierwszeństwo przed postanowieniami konwencji bilateralnych dotyczących kwestii unormowanych w rozporządzeniu łączących Polskę z państwami Unii Europejskiej³². Natomiast odpowiednie

³⁰ Dz.Urz. UE L 201 z dnia 27.07.2012, s. 107 z późn. zm.

³¹ Por. przyp. 3 ustawy z 2011 r.

³² Dotyczy to konwencji Polski z: Austrią, Bułgarią, Chorwacją, Czechami, Słowacją, Estonią, Litwą, Łotwą, Rumunią, Słowenią i Węgrami; por. J. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C..., s. 678.

postanowienia konwencji łączących Polskę z państwami spoza Unii Europejskiej pozostały w mocy³³.

Istotne jest także, że w myśl art. 75 ust. 1 akapit 2 rozporządzenia spadkowego państwa członkowskie będące stronami konwencji haskiej z 1961 r. (a więc również Polska) nadal stosują (w miejsce art. 27 rozporządzenia) jej postanowienia w odniesieniu do wymagań dotyczących formy testamentu (z testamentami wspólnymi łącznie).

Przy poszukiwaniu prawa właściwego dla testamentu wspólnego (dla oceny jego dopuszczalności, związanych z tym następstw i skutków prawnośpadkowych zawartych w nim rozrządzeń) istotne jest zatem, czy testator zmarł przed dniem 17 sierpnia 2015 r. (wówczas stosować należy ustawę z 2011 r.), czy w dniu lub po dniu 17 sierpnia 2015 r. (wtedy stosować należy rozporządzenie spadkowe). Przy czym celowo w zdaniu poprzedzającym użyto wyrażenia „testament wspólny” w liczbie pojedynczej, gdyż ocena, o której mowa, winna być w przypadku każdego ze współtestatorów dokonywana odrębnie i w sposób od siebie niezależny.

3. Prawo właściwe dla testamentów wspólnych według ustawy z 2011 r.

Jak już wskazano, jeżeli otwarcie spadku nastąpiło przed dniem 17 sierpnia 2015 r., to do danej sprawy spadkowej stosować należy dotychczasowe reguły kolizyjnoprawne, a zatem w Polsce przepisy ustawy z 2011 r. bądź ewentualnie wcześniejsze, w zależności od daty śmierci spadkodawcy.

Przy poszukiwaniu prawa właściwego dla testamentów wspólnych ustalenia wymaga w szczególności: jakie prawo rozstrzyga o dopuszczalności połączenia testamentów kilku osób w jednym dokumencie, jakie prawo jest właściwe do oceny związanych z tym następstw (ograniczenia odwołalności tak połączonych testamentów i ich wzajemnego uzależnienia) oraz jakie prawo jest właściwe do oceny skutków prawnośpadkowych zamieszczonych w nich rozrządzeń.

³³ Chodzi tu o konwencje Polski z państwami powstałymi po rozpadzie b. Jugosławii (z wyłączeniem Chorwacji i Słowenii) oraz o konwencje z: Białorusią, Kubą, Libią, Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną, Rosją, Ukrainą i Wietnamem; por. J. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C..., s. 678.

Zgodnie z powszechnie przyjmowanym stanowiskiem przedstawicieli doktryny³⁴, które autorka podziela, odpowiedzi na pierwsze z wymienionych pytań należy poszukiwać w prawie właściwym dla formy³⁵, tj. w prawie wskazanym przez normę konwencji haskiej z 1961 r. (art. 4 konwencji haskiej³⁶ w zw. z art. 66 ustawy z 2011 r.).

Z art. 5 konwencji haskiej wynika bowiem metodologiczna wskazówka, zgodnie z którą forma powinna być rozumiana możliwie szeroko. Wykładnia pojęcia formy nie może być dokonywana na podstawie krajowych regulacji dotyczących formy czynności prawnych *mortis causa*. Konwencja ma charakter autonomiczny względem krajowych regulacji kolizyjnych. Najważniejszą kwestią jest odpowiedź na pytanie, czy zakres formy obejmuje także kwestię dopuszczalności testamentu wspólnego.

Jak wskazano wcześniej, na pytanie to w polskiej doktrynie udziela się obecnie twierdzącej odpowiedzi, uznając tym samym dopuszczalność testamentu wspólnego za zagadnienie mieszczące się w statucie formy czynności prawnej³⁷. Podobne wypowiedzi można także spotkać w literaturze i judykaturze niektórych innych państw³⁸. Jest to prawidłowy tok rozumowania. Natomiast w doktrynie niemieckiej współcześnie zdaje się przeważać pogląd, zgodnie z którym kwestia dopuszczalności testa-

³⁴ Tak: J. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C..., s. 694; M. Pazdan: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Wyd. 15. Warszawa 2012, s. 283—284; A. Mączyński: *Dziedziczenie testamentowe w prawie prywatnym międzynarodowym: ustawowe i konwencyjne unormowanie problematyki formy*. Warszawa—Kraków 1976, s. 100 i nast.; M. Maragoński: *Ważność testamentów wspólnych sporządzanych przez obywateli polskich w sprawach spadkowych z elementem transgranicznym*. PS 2010, nr 10, s. 64.

³⁵ A. Mączyński trafnie określił, jakie *criterium divisionis* należy uwzględnić, badając pod tym względem prawo merytoryczne każdego państwa. Należy znaleźć odpowiedź na pytanie, czy przepisy o testamentach wspólnych dotyczą dopuszczalności połączenia w jednym dokumencie testamentów kilku osób, czy też wykraczają poza kwestię wspólnego dokumentu. Odnosząc tak sformułowany test do art. 942 k.c. (przepisu dotyczącego formy), należy dojść do wniosku, że zastosowanie znajdzie prawo właściwe dla formy testamentu; zob. A. Mączyński: *Dziedziczenie testamentowe...*, s. 104.

³⁶ Zgodnie z art. 4 konwencji, jej postanowienia odnoszą się także do formy rozrządzeń testamentowych dokonanych w tym samym dokumencie przez dwie lub więcej osób, tj. do testamentów wspólnych.

³⁷ W przeszłości wyrażano w literaturze bardziej konserwatywne stanowisko, zgodnie z którym zagadnienie dopuszczalności testamentu wspólnego podlegało prawu personalnemu spadkodawcy z chwili dokonania czynności; zob. M. Sośniak: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Katowice 1978, s. 233 i nast.

³⁸ Por. A. Mączyński: *Dziedziczenie testamentowe...*, s. 100 i nast.; Idem: *Kolizyjna problematyka czynności prawnych na wypadek śmierci (zagadnienia wybrane)*. „Krakowskie Studia Prawnicze” 1979, s. 79; M. Pazdan: *Czynności notarialne w międzynarodowym prawie spadkowym*. „Rejent” 1998, nr 4, s. 106 i 107 i literatura oraz judykatura tam przytoczone.

mentów wspólnych podlega statutowi spadkowemu z chwili sporządzenia testamentu³⁹, chociaż można też zauważyć, że tendencja europejska zmierza do uznania dopuszczalności testamentów wspólnych za kwestię formy⁴⁰.

Konsekwencją stanowiska, zgodnie z którym rozrządzenia ostatniej woli dwóch lub więcej osób spisane w jednym dokumencie stanowią odrębne testamenty, jest pogląd o konieczności dokonania odrębnej oceny ważności tych testamentów. Zatem w przypadku każdego z testatorów należy sprawdzać odrębnie i w sposób od siebie niezależny ważność rozrządzeń testamentowych co do formy zawartych w testamencie wspólnym⁴¹.

W związku z treścią art. 5 konwencji haskiej prawo właściwe dla formy decyduje również o tym, jakie kategorie osób mogą sporządzić testamenty wspólne. Jeśli np. prawo to dopuszcza tę możliwość tylko dla małżonków, to zagadnienie ważności małżeństwa stanowi podlegającą odrębnej ocenie kwestię wstępną⁴².

Rozważania te prowadzą do wniosku, że regulacje konwencji haskiej — z uwagi na specyficznie skonstruowaną na zasadzie alternatywy łączników normę kolizyjną z art. 1 — zwiększają szansę na utrzymanie testamentu wspólnego w mocy, za wystarczające uznając, gdy chodzi o formę, dopełnienie wymogów wynikających z któregośkolwiek spośród wskazanych za jej pośrednictwem systemów prawnych⁴³. W takim przy-

³⁹ H. Dörner, in: *Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. EGBGB/IPR. Art. 25, 26 EGBGB (Internationales Erbrecht)*. Berlin 2007, uwagi wstępne do art. 25 EGBGB, nb. 82; K. Thorn, in: *Palandt. Bürgerliches Gesetzbuch mit Nebengesetzen*. München 2010, art. 25 EGBGB, nb. 11; K. Schurig, in: *Soergel. Bürgerliches Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen*. Bd. 10: *Einführungsgesetz*. Berlin—Köln 1996, art. 26, nb. 35; G. Schotten, C. Schmellenkamp: *Das Internationale Privatrecht in der notariellen Praxis*. München 2007, nb. 260.

⁴⁰ C.F. Nordmeier: *Zulässigkeit und Bindungswirkung gemeinschaftlicher Testamente im Internationalen Privatrecht*. Tübingen 2008, s. 72; zob. także M. Pazdan: *Zielona Księga o dziedziczeniu i testamentach — propozycje odpowiedzi na pytania*. „Rejent” 2006, nr 5, s. 23.

⁴¹ Najczęściej forma obu testamentów połączonych w jednym dokumencie podlegać będzie temu samemu prawu merytorycznemu. Jednakże mogą zaistnieć i takie sytuacje, w których dla formy każdego z testamentów właściwe będzie inne prawo merytoryczne; zob. szerzej A. Mączyński: *Dziedziczenie testamentowe...*, s. 105—106.

⁴² Ibidem, s. 106.

⁴³ Przepis art. 1 konwencji stanowi, że rozrządzenie testamentowe jest ważne pod względem formy, jeżeli jest ona zgodna z prawem wewnętrznym: a) miejsca, w którym spadkodawca dokonał rozrządzenia, albo b) obowiązującym w państwie, którego obywatelem był spadkodawca bądź w chwili dokonywania rozrządzenia, bądź w chwili śmierci, albo c) miejsca, w którym spadkodawca miał miejsce zamieszkania bądź w chwili dokonywania rozrządzenia, bądź w chwili śmierci, albo d) miejsca, w którym spadkodawca

padku uznanie testamentu za ważny co do formy wymaga ustalenia, że spełnione zostały wymogi prawa obcego odnośnie do dopuszczalności testowania w ramach testamentu wspólnego⁴⁴.

Od dopuszczalności odróżnić należy możliwość odwołania poczynionych rozrządzeń oraz wzajemnej zależności (korespektywności) rozrządzeń. O takich następstwach sporządzenia testamentu wspólnego decyduje prawo wskazane przez normę z art. 65 ustawy z 2011 r., tj. prawo ojczyste spadkodawcy z chwili sporządzenia testamentu⁴⁵. Warto zauważyć, że ustawa z 2011 r. nie dopuściła wyboru prawa właściwego do oceny rozrządzeń *mortis causa*, choć uznała za dopuszczalny wybór ogólnego statutu spadkowego (art. 64 ust. 1 ustawy z 2011 r.)⁴⁶.

Jeśli zatem spadkodawca w chwili sporządzenia testamentu miał obywatelstwo polskie, to dalsza ocena jest dokonywana na powrót na podstawie prawa polskiego. Oznacza to w pierwszej kolejności, że poczynione w testamencie wspólnym rozrządzenie może zostać przez testatora jednostronnie odwołane w każdym czasie (art. 943 k.c.) i bez specjalnych ograniczeń co do formy oświadczenia o odwołaniu testamentu. Przy czym o tym, jaki ta jednostronna czynność prawna obejmująca odwoływalność rozrządzenia wywoła skutek na rozrządzenie testującego wraz z obywatelem polskim obcokrajowca, rozstrzyga statut spadkowy tego obcokrajowca z chwili sporządzenia testamentu⁴⁷.

Jeżeli chodzi natomiast o kwestię korespektywności rozrządzeń, to przypomnieć należy, że polski ustawodawca nie zabrania testatorowi czynić uzgodnień co do treści swojego testamentu z osobami trzecimi. Jednakże jeśli uzgodnienia tego rodzaju przybiorą postać warunku, to zastosowanie znajdzie art. 962 k.c. O tym, czy stwierdzona w związku z naruszeniem art. 962 k.c. nieważność rozrządzenia polskiego spadkodawcy pociąga za sobą nieważność rozrządzeń testującego wraz z nim obcokrajowca, rozstrzyga statut spadkowy obcokrajowca z chwili sporządzenia testamentu⁴⁸.

Zdaniem M. Maragońskiego, które autorka artykułu podziela, testamenty wspólne sporządzane przez obywateli polskich w krajach, w któ-

miał miejsce zwykłego pobytu bądź w chwili dokonywania rozrządzenia, bądź w chwili śmierci, albo e) w odniesieniu do nieruchomości — miejsca ich położenia.

⁴⁴ M. Maragoński: *Ważność testamentów...*, s. 70.

⁴⁵ Jednakże co do formy odwołania testamentu w drodze czynności prawnej stosuje się postanowienia konwencji haskiej z 1961 r. Postanowienia te należy stosować odpowiednio przy poszukiwaniu prawa właściwego do oceny zmiany lub uchylecia innego rozrządzenia na wypadek śmierci; por. M. Pazdan: *Prawo prywatne międzynarodowe...*, s. 284.

⁴⁶ J. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C..., s. 685.

⁴⁷ M. Maragoński: *Ważność testamentów...*, s. 69.

⁴⁸ Ibidem, s. 69—70.

rych instytucja ta jest znana i rozpowszechniona, w zgodzie z obowiązującymi tam regulacjami prawnymi, na potrzeby praktyki sądowej zasadniczo winny być uznawane za ważne.

Należy wreszcie udzielić odpowiedzi na pytanie, jakie prawo jest właściwe do oceny skutków prawnośpadkowych rozrządzeń zamieszczonych w testamencie wspólnym. Otóż skutki prawnośpadkowe zamieszczonych w testamencie wspólnym rozrządzeń określa ogólny statut spadkowy (art. 64 ustawy z 2011 r.⁴⁹)⁵⁰. Należy zauważyć, że w art. 64 ustawy z 2011 r. polski ustawodawca dopuścił ograniczony wybór prawa. W testamencie wspólnym zatem każdy z testatorów może wybrać inne prawo do oceny dziedziczenia po nim⁵¹.

4. Prawo właściwe dla testamentów wspólnych według rozporządzenia spadkowego

Należy przypomnieć, że z dniem 17 sierpnia 2015 r. rozporządzenie spadkowe zastąpiło krajowe normy kolizyjne (dotyczące prawa spadkowego) zawarte w polskim prawie prywatnym międzynarodowym z 2011 r. Z tego też względu w przypadku spadku otwartego w dniu lub po dniu 17 sierpnia 2015 r., poszukując prawa właściwego dla testamentu wspólnego, należy sięgnąć do rozporządzenia spadkowego.

Należy rozpocząć od sformułowania uwagi ogólnej, że ustawodawca europejski dokonał podziału testamentów wspólnych na testamenty wspólne klasyczne (tzw. luźne) oraz testamenty wspólne, które z uwagi na silne z sobą związanie powinny być traktowane według reżimu umów o dziedziczenie. Dalsze uwagi będą dotyczyć głównie testamentów wspólnych klasycznych, a problematyka poszukiwania prawa właściwego dla testamentów wspólnych traktowanych według reżimu umów *mortis causa* zostanie przedstawiona jedynie w zarysie.

⁴⁹ W myśl art. 64 ust. 1 ustawy z 2011 r. spadkodawca w testamencie lub w innym rozrządzeniu na wypadek śmierci może poddać sprawę spadkową swojemu prawu ojczystemu, prawu miejsca swojego zamieszkania albo prawu miejsca swojego zwykłego pobytu z chwili dokonania tej czynności lub z chwili swojej śmierci. Jest to tzw. ograniczony wybór prawa, gdyż spadkodawca może wybrać jedynie taki system prawny, z którym jest powiązany w sposób określony w art. 64 ust. 1 ustawy z 2011 r. W razie braku wyboru prawa sprawa spadkowa podlega prawu ojczystemu spadkodawcy z chwili jego śmierci (art. 64 ust. 2 ustawy z 2011 r.).

⁵⁰ J. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C..., s. 694.

⁵¹ Ibidem, s. 680.

Zgodnie z art. 3 ust. 1 lit. c rozporządzenia spadkowego, testament wspólny (klasyczny) oznacza testament⁵² sporządzony w jednym dokumencie przez co najmniej dwie osoby. Zatem jedynym kryterium wyróżnienia testamentów wspólnych na tle uregulowań rozporządzenia spadkowego jest kryterium formalne (utrwalenie oświadczeń woli więcej niż jednego testatora w jednym dokumencie)⁵³. Testamentem wspólnym na tle rozporządzenia spadkowego jest zatem każdy testament czyniący załość temu kryterium, niezależnie od kształtu rozrządzeń nim objętych i ewentualnego związku pomiędzy nimi⁵⁴. Należy podkreślić, że pojęcie „testament wspólny” winno być rozumiane i interpretowane w sposób autonomiczny w oderwaniu od krajowych porządków prawnych. Jest to tym bardziej uzasadnione, gdyż poszczególne systemy prawne rozmaicie się do tego pojęcia odnoszą (np. węższą definicję testamentu wspólnego w porównaniu z przyjętą w rozporządzeniu spadkowym przyjęto w prawie niemieckim)⁵⁵.

Uznając konsekwentnie, że o dopuszczalności testamentu wspólnego decyduje prawo właściwe dla formy, należy wskazać, że na podstawie rozporządzenia spadkowego o dopuszczalności połączenia testamentów dwóch (lub więcej) osób w jednym dokumencie — podobnie jak według postanowień ustawy z 2011 r. — rozstrzyga prawo określone w konwencji haskiej z 1961 r. W myśl bowiem art. 75 ust. 1 akapit 2 rozporządzenia spadkowego, państwa członkowskie Unii będące stronami konwencji

⁵² Przy czym prawodawca unijny nie zdecydował się na zdefiniowanie pojęcia „testament”. Nie należy jednak oceniać tego negatywnie, z uwagi na dość jednolite ujmowanie na gruncie systemów prawnych państw członkowskich testamentu jako osobistej, co do zasady, jednostronnej czynności prawnej *mortis causa*, obejmującej rozrządzenia ostatniej woli; zob. A. Bonomi, in: *Le droit européen des successions. Commentaire du Règlement n° 650/2012 du 4 juillet 2012*. Eds. A. Bonomi, P. Wautelet. Bruxelles 2013, s. 139.

⁵³ J. Biernat, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe nr 650/2012. Komentarz*. Warszawa 2015, s. 53.

⁵⁴ Odmienne rozumienie pojęcia testamentu wspólnego przyjęto w art. 2 lit. d projektu rozporządzenia KOM, zgodnie z którym testamenty wspólne to testamenty sporządzone przez dwie lub więcej osób w jednym dokumencie na rzecz osoby trzeciej lub jako rozrządzenie wzajemne. Takie uregulowanie, jako ujmujące testament wspólny nazbyt wąsko, poddane zostało krytyce; por. *Max Planck Institute for Comparative and International Private Law, Comments on the European Commission's Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and authentic instruments in matters of succession and the creation of a European Certificate of Succession*. Hrsg. J. Basedow, A. Dutta. „*Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*” 2010, Bd. 74, s. 33; J. Biernat, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe...*, s. 53.

⁵⁵ R. Frimston, in: *EU Regulation on Succession and Wills. Commentary*. Köln 2015, s. 55.

haskiej z 1961 r. dotyczącej formy testamentów (a więc także Polska) nadal stosują (w miejsce art. 27 rozporządzenia) jej postanowienia w odniesieniu do wymagań dotyczących formy testamentów, z testamentami wspólnymi łącznie. Aktualne zatem pozostają uwagi poczynione w rozdziale 3.

Należy określić, jakie prawo właściwe decyduje o takich następstwach sporządzenia testamentów wspólnych, jak wzajemne uzależnienie testamentów czy też ograniczenie ich odwołalności. W rozporządzeniu spadkowym o następstwach tych decyduje prawo wskazane przez normę z art. 24, która — w odróżnieniu od normy z art. 65 ustawy z 2011 r. — dopuszcza wybór prawa dla czynności prawnych zawierających rozrządzenia na wypadek śmierci⁵⁶. Każdy ze współtestatorów może zatem wybrać prawo, które wolno byłoby mu wybrać zgodnie z art. 22 rozporządzenia, a więc prawo ojczyście z chwili dokonania wyboru lub z chwili śmierci (prawo państwa, którego osoba ta jest lub będzie obywatelem w określonych normatywnie chwilach). W braku wyboru prawa prawem właściwym jest prawo państwa zwykłego pobytu testatora z chwili dokonania rozrządzenia, chyba że zachodzą przesłanki zastosowania reguły korekcyjnej (art. 24 ust. 1 w zw. z art. 21 ust. 1 i 2 rozporządzenia spadkowego). Dalsze uwagi poczynione w rozdziale 3 pozostają aktualne.

Natomiast skutki prawnośpadkowe zamieszczonych w testamencie wspólnym rozrządzeń, podobnie jak w ustawie z 2011 r., określa ogólny statut spadkowy (art. 21 i 22 rozporządzenia spadkowego⁵⁷). Ustawodawca europejski (podobnie jak ustawodawca polski) dopuścił wybór ogólnego statutu spadkowego. W testamencie wspólnym każdy z testatorów może wybrać inne prawo do oceny dziedziczenia po nim.

Wypada nadto zauważyć, że przepisy rozporządzenia zawierają odrębne wskazówki dotyczące prawa właściwego dla rozrządzeń na wypadek śmierci mających postać umów⁵⁸. Dlatego też za każdym razem należy indywidualnie rozstrzygać, czy chodzi o testament wspólny w rozumieniu art. 3 ust. 1 lit. c, czy też o umowę o spadek w znaczeniu art. 3 ust. 1 lit. b rozporządzenia spadkowego. Niektóre testamenty wspólne mogą bowiem wykazywać tak silne z sobą związanie, że na podstawie

⁵⁶ Por. J. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C..., s. 685—686.

⁵⁷ W świetle art. 22 ust. 1 rozporządzenia spadkowego, każdy może dokonać wyboru prawa państwa, którego obywatelstwo posiada w chwili dokonywania wyboru lub w chwili śmierci, jako prawa, któremu podlega ogół spraw dotyczących jego spadku. Jest to wybór prawa ograniczony. W braku wyboru prawa prawem właściwym dla ogółu spraw spadkowych jest prawo państwa, w którym spadkodawca miał miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci, chyba że zachodzą przesłanki zastosowania reguły korekcyjnej; por. J. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C..., s. 682 i nast.

⁵⁸ Zob. art. 25 rozporządzenia spadkowego.

rozporządzenia spadkowego winny być traktowane według reżimu umów o dziedziczenie (co zostało już zasygnalizowane na wstępie niniejszego rozdziału).

Zgodnie z art. 3 ust. 1 lit b rozporządzenia spadkowego, umowa dotycząca spadku to umowa, w tym umowa wynikająca z testamentów wzajemnych, która odpłatnie lub nieodpłatnie tworzy, zmienia lub pozbawia praw do przyszłego spadku lub przyszłych spadków po co najmniej jednej osobie będącej stroną umowy. Pojawia się zatem pytanie o kwalifikację testamentu sporządzonego w jednym dokumencie przez więcej niż jedną osobę, który obejmuje rozrządzenia powiązane z sobą w taki sposób, że należy go kwalifikować jako testament wzajemny. W doktrynie przeważa pogląd, że taki testament powinien być uznany za umowę dotyczącą spadku w rozumieniu przepisów rozporządzenia spadkowego ze wszystkimi wynikającymi stąd konsekwencjami, a nie za testament wspólny klasyczny (luźny)⁵⁹.

W takim wypadku zastosowanie znajdzie art. 25 ust. 1 i 2 rozporządzenia spadkowego, w którym zamieszczono wyraźne wskazówki dotyczące prawa właściwego do oceny dopuszczalności umów dziedziczenia, ich „ważności materialnej” i skutków między stronami (w tym ich rozwiązania). Nadto oddzielnie uregulowano wybór prawa dla tych czynności (art. 25 ust. 3 rozporządzenia spadkowego) oraz właściwość prawa w zakresie formy pisemnych rozrządzeń *mortis causa* (art. 27 rozporządzenia spadkowego)⁶⁰.

5. Podsumowanie

Obowiązujące w polskim porządku prawnym rozporządzenie spadkowe, które stosuje się do osób zmarłych w dniu lub po dniu 17 sierpnia 2015 r., ma pierwszeństwo przed krajowymi regulacjami kolizyjnymi pra-

⁵⁹ Tak też: A. Wysocka-Bar: *Prawo właściwe dla formy rozrządzeń na wypadek śmierci według rozporządzenia spadkowego*. W: *Nowe europejskie prawo spadkowe*. Red. M. Pazdan, J. Górecki. Warszawa 2015, Lex Omega; R. Frimston, in: *EU Regulation...*, s. 144; odmiennie: J. Pisuliński: *Pojęcie umowy dziedziczenia w prawie prywatnym międzynarodowym oraz umowy dotyczącej spadku w rozporządzeniu spadkowym*. W: *Nowe europejskie prawo spadkowe...*, s. 165—166.

⁶⁰ Szerzej na ten temat J. Pazdan: *Umowy dziedziczenia w rozporządzeniu Unii Europejskiej z 2012 r. w sprawach spadkowych*. W: *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana Edwardowi Drozdowi*. Red. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrećka. Warszawa 2013.

wa spadkowego. W związku z tym od chwili rozpoczęcia jego stosowania wyłączone jest stosowanie uchylonych już art. 64—66 ustawy z 2011 r. do dziedziczenia po osobach zmarłych w dniu lub po dniu 17 sierpnia 2015 r. Natomiast do dziedziczenia po osobach zmarłych przed tą datą przepisy art. 64—66 ustawy z 2011 r. nadal są stosowane. Jednocześnie, zgodnie z zasadą wprowadzoną art. 83 ust. 3 rozporządzenia spadkowego, rozrządzenie na wypadek śmierci dokonane przed dniem 17 sierpnia 2015 r. jest dopuszczalne i ważne materialnie oraz formalnie, jeśli spełnia warunki określone w rozdziale 3, lub jeżeli jest ono dopuszczalne i ważne materialnie oraz formalnie na podstawie przepisów prawa prywatnego międzynarodowego, które obowiązywały w chwili dokonania rozrządzenia w państwie, w którym zmarły miał miejsce zwykłego pobytu, lub w którymkolwiek z państw, którego obywatelstwo posiadał, lub w państwie członkowskim organu rozpatrującego sprawę spadkową.

Rozporządzenie spadkowe nie zmieniło w sposób istotny zasad kolizyjnych, które określają ważność formalną testamentów i testamentów wspólnych (zarówno bowiem ustawa z 2011 r., jak i rozporządzenie spadkowe nakazują poszukiwać prawa właściwego dla formy w konwencji haskiej z 1961 r.).

Niemniej jednak przy poszukiwaniu prawa właściwego dla testamentu wspólnego istotne jest, czy testator zmarł przed dniem 17 sierpnia 2015 r. (wówczas stosować należy ustawę z 2011 r.), czy w dniu lub po dniu 17 sierpnia 2015 r. (wtedy stosować należy rozporządzenie spadkowe). Przy czym ocena, o której mowa, winna być w przypadku każdego ze współtestatorów dokonywana odrębnie i w sposób od siebie niezależny.

Zarówno w przypadku spadku otwartego przed dniem 17 sierpnia 2015 r., jak i w przypadku spadku otwartego w dniu lub po dniu 17 sierpnia 2015 r. prawa właściwego dla oceny dopuszczalności testamentu wspólnego należy poszukiwać w prawie właściwym dla formy, tj. w prawie wskazanym przez konwencję haską z 1961 r. (por. art. 66 ustawy z 2011 r. według stanu prawnego sprzed 17 sierpnia 2015 r. oraz art. 75 ust. 1 akapit 2 rozporządzenia spadkowego). Prowadzi to do wniosku, że zakaz wynikający z art. 942 k.c. wypierany jest przez regulację konwencji haskiej zawsze wtedy, gdy zachodzi przynajmniej jeden z łączników wyliczony w art. 1 konwencji i nie ma tutaj znaczenia, czy testator zmarł przed dniem 17 sierpnia 2015 r., czy w dniu lub po dniu 17 sierpnia 2015 r.

O takich następstwach, jak wzajemne uzależnienie testamentów wspólnych, czy też o ograniczeniu ich odwołalności w przypadku spadku otwartego przed dniem 17 sierpnia 2015 r. decyduje prawo wskazane przez normę art. 65 ustawy z 2011 r., która nie dopuszcza wyboru prawa. Natomiast w przypadku spadku otwartego w dniu lub po dniu 17 sierp-

nia 2015 r. o takich następstwach decyduje prawo wskazane przez normę z art. 24 rozporządzenia spadkowego, która wybór (ograniczony) prawa dopuszcza.

W przypadku spadku otwartego przed dniem 17 sierpnia 2015 r. skutki prawnospadkowe zamieszczonych w testamentie wspólnym rozrządzeń określa ogólny statut spadkowy wskazany przez art. 64 ustawy z 2011 r., natomiast w przypadku spadku otwartego w dniu lub po dniu 17 sierpnia 2015 r. — ogólny statut spadkowy wskazany przez art. 21 i 22 rozporządzenia spadkowego. Przy czym zarówno ustawa z 2011 r. (w art. 64), jak i rozporządzenie spadkowe (w art. 22) dopuszczają wybór (ograniczony) ogólnego statutu spadkowego

Nadto, w przypadku spadków otwartych w dniu lub po dniu 17 sierpnia 2015 r. należy za każdym razem indywidualnie rozstrzygać, czy mamy do czynienia z testamentem wspólnym w znaczeniu art. 3 ust. 1 lit. c, czy też z umową o spadek w rozumieniu art. 3 ust. 1 lit. b rozporządzenia spadkowego. Przy czym testament sporządzony w jednym dokumencie przez więcej niż jedną osobę, który obejmuje rozrządzenia powiązane z sobą w taki sposób, że należy go kwalifikować jako testament wzajemny, powinien być na podstawie rozporządzenia spadkowego uznany za umowę dotyczącą spadku, a nie za testament wspólny. Wówczas prawa właściwego dla umowy dziedziczenia należy poszukiwać za pomocą wskazówek zawartych w art. 25 i art. 27 rozporządzenia spadkowego.

Analiza zagadnienia stanowiącego przedmiot tego opracowania pokazuje, że dla spadków otwartych w dniu lub po dniu 17 sierpnia 2015 r. wyzwaniem może być ustalenie miarodajnej normy kolizyjnej do oceny testamentu wspólnego i innych rozrządzeń na wypadek śmierci.